

Ховайте ваші грошки по банках і кутках

Костянтин Швабій

3 листопада, 19:48

ZN №1166, 4 листопада — 10 листопада

Хто і чому в Україні використовує офшори.

"Как мы здесь живем — великая тайна."

*Все кричат "вира",
а выходит "майна"..."*

Б.Гребенщиков

Україна здригнулася від чергової звістки про те, що 74% всіх експортних операцій в країні здійснюють за непрямыми контрактами, тобто через офшори.

Проблема наростає, і не лише в Україні. Світова спільнота, яка також давно стурбована масштабами агресивного податкового планування, вже вдається до екстраординарних заходів з протидії цьому явищу. Автор бестселера "The Hidden Wealth of Nations" Гебріель Цукман, який сьогодні є одним з найвпливовіших дослідників офшорів, підрахував: якщо США зможуть звести до нуля ерозію бази оподаткування, що відбувається внаслідок офшоризації, це призведе до збільшення податкових надходжень щонайменше на 20% для всіх платників і насамперед для найбільш заможних. Для останніх зростання податкових зобов'язань в абсолютних розмірах буде найбільшим, оскільки в США 1% найзаможніших громадян забезпечує 40% усіх податкових надходжень від сплати федерального прибуткового податку з громадян.

Уже книжковим став кейс компанії Apple, яку Європейська комісія звинувачує в отриманні штучних податкових преференцій від уряду Ірландії, що призвели до зменшення суми податкового зобов'язання при сплаті корпоративного прибуткового податку в розмірі 13 млрд євро. Навіть для заможної Ірландії це велика сума, і вони відмовляються її відшкодувати добровільно. Нині справа в Європейському суді справедливості.

Розуміючи, що в глобальному світі боротися з офшорами самотужки одна країна, навіть така потужна як США, не в змозі, країни ОЕСР у 2013 р. започаткували наднаціональний проект BEPS (хоча до певної міри FATCA США є прототипом BEPS), який передбачає 15 кроків за відповідними напрямками з метою наблизити національні практики оподаткування та підходи щодо адміністрування податків до єдиного стандарту. За оцінками експертів ОЕСР, щорічні втрати бюджету країн світу в результаті ерозії бази оподаткування та переміщення прибутків (це, власне, й є розшифровка аббревіатури BEPS) сягають від 100 до 240 млрд дол. США. Тому вже зараз до цього проекту приєдналися понад 100 країн світу, 84 з яких уже задекларували своє бажання обмінюватися в рамках цього проекту релевантною податковою інформацією.

Під тиском світової спільноти вперше за майже сто років функціонування офшорів у 2016 р. такі фінансові центри, як Швейцарія, Люксембург, Джерсі, Гонконг та інші, почали розкривати інформацію про обсяги депозитів, що розміщені в їхніх банках, не просто в агрегованому вигляді, а на двосторонній основі.

В новітньому дослідженні фахівців Національного бюро економічних досліджень на чолі з уже згаданим Г.Цукманом є більш деталізована інформація. Наведу тут лише кілька статистичних фактів з нього. Загальна вартість активів, що зберігаються в офшорах, сягає 10% світового ВВП протягом останніх 15 років без особливого тренду щодо збільшення або зменшення. За цей же період частка офшорного багатства в Швейцарії поступово зменшується від майже 50 до менш як 30%, але на заміну європейцям швидко приходять азійські та африканські офшори. Світовими лідерами за нагромадженням багатства в офшорах є такі країни, як ОАЕ (більш як 70% національного ВВП), Венесуела (понад 60%), Саудівська Аравія (56%), РФ (майже 50% ВВП) та інші. Легко побачити, що це країни, які стають багатими за рахунок експорту вуглеводнів, при цьому значна частка цього багатства приватизується елітами. Але якщо в арабському світі такий порядок речей є частиною національної традиції та культури, устрою суспільства, і там майже немає податків, то, наприклад, у РФ чи Венесуелі це данина клептократам. Адже в тій самій Норвегії фактично всі кошти від експорту нафти зберігаються у фонді національного добробуту, а офшорах — менш як 5% національного ВВП.

З огляду на це постає логічне запитання: а чому наша країна, більшість експортерів якої використовують офшори, не в авангарді BEPS?

Україна, на відміну від інших світових рейтингів, в яких ми справедливо посідаємо низькі місця, дуже вдало засвоїла уроки офшоризації. Можна навіть припустити, що ми серед передовиків цієї справи. Ні, звичайно, абсолютні суми прихованого українськими резидентами національного багатства в офшорах значно менші за російські, але відносні показники в нас точно на "світовому рівні".

За вже загальновідомим рейтингом Global Financial Integrity, за десять років — з 2004-го по 2013-й — з України вивели в офшори майже 117 млрд дол. За експертними оцінками Tax Justice Network, ця величина ще більша і становить близько 167 млрд дол. Орієнтуємось, як у нас кажуть, на оптимістичний сценарій, тобто на меншу величину, і бачимо, що у відносних показниках обсяг українського національного багатства, яке належить невеликій купці осіб (і це не 1% від усього населення, як у США чи РФ, а 0,001%), становить майже 3 трлн грн (за нинішнім курсом гривні до долара), або 100% ВВП (!), якщо цього року номінальне його значення перевищить зазначені 3 трлн. Порівняйте з ОАЕ чи РФ.

За останні п'ятнадцять років з української економіки щороку "викачували" від 8 до 11 млрд дол., що відбувалося під керівництвом різних урядів, політичних сил, але бачимо, що всі вони — або клептократи, або невігласи, які дозволяли себе дурити, або і ті й інші разом. Бачимо, що Революція Гідності майже нічого не змінила в економічному розкладі і дерібані національного багатства, оскільки у постреволюційний період перерозподіл відбувся від одних злодіїв на користь інших, а в цей час основна маса населення стоїть у черзі по субсидії на оплату послуг ЖКГ. Цей висновок — не просто авторська суб'єктивна думка, він випливає зі слів одного з головних податківців країни — керівника київського офісу великих платників податків, у якому й підраховували відсоток непрямих контрактів наших експортерів. Це означає, що фактично експортна виручка як йшла в офшори, так і йде собі надалі, податки найзаможнішими власниками "заводов, газет і пароходов" не сплачуються. Їх сплачує населення, і в значних розмірах. Для повноти картини кілька красномовних цифр.

Більш як 80% податкових надходжень від сплати податку на доходи фізичних осіб (ПДФО) в Україні відбувається за рахунок 90% найманих працівників з доходом на рівні середнього показника заробітної плати по країні. Станом на вересень поточного року кількісний вимір цього показника згідно з офіційними статистичними даними Державної служби статистики України становить 6784 грн/міс. Якщо середньостатистичне домогосподарство в Україні складається з трьох осіб (чоловік, дружина і одна дитина), то це саме ті 7 млн домогосподарств, які стоять у черзі по субсидії. Порівняйте структуру податкових надходжень від сплати персонального прибуткового податку в США (див. статистику вище) та Україні, і ви все зрозумієте без зайвих коментарів.

Інший приклад — так званий податковий зсув (tax shift), він у нас таки відбувся, але по-своєму, по-українськи. Нагадаємо, що за рекомендаціями фахівців з податків і податкової політики ЄС для того, щоб податкова система країни сприяла економічному зростанню, необхідно було змістити

податковий тягар з мобільних чинників виробництва, тобто праці і капіталу, і формувати його за рахунок споживання, оподаткування майна та ширшого використання екологічних податків. Це логічно, про це написано томи досліджень, але що в результаті ми маємо в Україні, де також багато про це написано науковцями й експертами, зокрема і мною. За період з 2000-го по 2018 р. статистичну картинку подано в таблиці, доволі примітивній, але красномовній. Для розрахунків на наступний рік узято за основу макропоказники з проекту державного бюджету на 2018-й, оскільки вони навряд чи істотно зміняться.

Можна бачити, що загалом за 18 років податкове навантаження на доходи і витрати фізичних осіб, тобто тих, хто зараз у черзі по субсидії (!), зросло з 11,3% ВВП до 22,5% ВВП. Якщо на початку 2000-х надходження від сплати податку на прибуток перевищували обсяги сплаченого фізичними особами зі своїх доходів, то наступного року перевищення надходжень від сплати ПДФО над податком на прибуток підприємств становитиме 2,5 рази, а якщо додати податки на споживання (ПДВ + АП), які зрештою сплачують саме фізичні особи, то картинка стає зовсім похмурою. За податком на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, надходження не перевищують 1 млрд грн, хоча сукупна ринкова вартість нерухомості тільки в Києві та Київському регіоні обраховується мільярдами доларів. Частка екологічних податків за 2004–2015 рр. зросла з 1,7 до 2,7% ВВП, тенденція начебто до зростання, але до них входять також акцизи на пальне, в яких ставки зафіксовано в євро, тому збільшення переважно за рахунок знецінення гривні і, знов-таки, коштів споживачів. Отакий він tax shift a la Ukraine.

Це яскравий приклад hidden agenda всіх наших політиків разом узятих за всі роки незалежності, які не тільки лукаві, а й, як свідчить офшорна статистика, несамовито жадібні, бо очевидно, що за їхньої згоди відбувається накопичення багатства в офшорах, а пересічні громадяни є платниками за рахунками суспільних послуг на цьому "бенкеті неймовірної щедрості".

І що в результаті? Під тиском світової спільноти, яка, на відміну від наших керманичів, зацікавлена у наведенні ладу в податковій сфері і в контролі за фінансовими і майновими потоками, є надія, що практику "приватизації доходів і націоналізації збитків" вдасться подолати і в Україні.

Окремі вітчизняні експерти навіть стверджують, що "за кілька років у світі не залишиться ані офшорів, ані банківської таємниці". У світі, можливо, офшорів і не залишиться, але в Україні у разі збереження нинішнього стану справ вони точно будуть. Точніше, не вони, а він — тіньовий сектор вітчизняної економіки, який по суті є внутрішнім офшором для вітчизняного бізнесу, про що, до речі, йшлося в попередньому номері DT.UA.

Хочу вкотре звернути увагу читача на те, що такому великому сектору тіньової економіки вдається існувати протягом тривалого часу без особливих ризиків і загроз з боку держави. Чому? З огляду на дискурс наших політиків, що ґрунтується на примітивному розумінні і тлумаченні кривої Лаффера, вся проблема в податках. Тому достатньо їх зменшити, і детінізація відбудеться автоматично, сама собою. Але останній експеримент зі зменшенням ставки ЄСВ удвічі засвідчив, що нічого такого не відбувається. В результаті поки штучно не підвищили мінімальної заробітної плати, надходження від сплати ПДФО не зросли, а Пенсійний фонд України отримав ще більшу дірку в своєму бюджеті в розмірі 50% від усіх надходжень. Такий дефіцит покривається з державного бюджету, тобто в підсумку за рахунок коштів пересічних платників податків. Отже, якби наші політики були трохи розумнішими і відповідальнішими, то вони не винаходили б вкотре велосипед, а користувалися порадами розумних людей. Наприклад, нобелівський лауреат Пол Кругман, не дуже переймаючись вітчизняними проблемами тіньової економіки, в інтерв'ю DT.UA на запитання, чому в Україні такий великий тіньовий сектор економіки, відповів буквально так: "Для того, щоб вивести з "тіні" бізнес, треба дізнатися, як йому вдається у "тіні" працювати, і позбавити його такої можливості". Не знаю, як кому, а для мене відповідь очевидна, проблема зовсім не в податках, а в корупції, клептократах і злочинах, які й донині при владі, і якщо не напругу, то опосередковано. Проблема не в інструментах і засобах, а в людях, які ними користуються задля власного подальшого збагачення. Про яке економічне зростання, тим більше інклюзивне, годі й казати.

Отже, запропоновані ліки BEPS Україні необхідно приймати без зволікань. Як відомо, наша країна підписала угоду з США (FATCA) в лютому 2017 р., але сьогодні Міністерство фінансів лише "веде переговори" (!) з ОЕСР щодо приєднання до автоматичного обміну інформацією за єдиним стандартом звітності (так званий CRS). На думку фахівців, обмін інформацією за цим стандартом розпочнеться не раніше 2020 р. Чому? Тому що нагорі дали вказівку не поспішати з BEPS, бо не все ще розкрито в цій країні, досить успішно як працювали, так і працюють попередні схеми, до того ж є ще земля — один із найцінніших природних скарбів. Згадаймо, з якого бізнесу вийшли останні українські олігархи. Правильно, з АПК. Вони і всі, хто має гроші в офшорах, і будуть основними претендентами в цій країні на статус нових феодалів і латифундистів. Хижацькі еліти — основна проблема і гальмо розвитку в будь-якій країні і в будь-які часи.

